

„A ZENÉM VONZÓDIK A SZAKRÁLIS TARTALMAKHOZ”

A **PRAE** körkérdése zeneszerzőkhöz: Sándor László válaszol

Weber Kristóf interjúja

Sándor Lászlónak előbb ismertem a hírét, mint a zenéjét. Nagyon sokat publikáló, és már fiatalon is legendás szerző. Foglalkozik botanikával is. A messiaeni hagyományokat folytatja: elmélyült a liturgikus zenében, és direkt módon reflektál természeti jelenségekre.

PRAE: Milyen közösségi zenei jelenségekhez kötödsz, felhasználod-e valamely nép zenéje vagy a populáris műfajok motívumait, vagy ezek milyen más módon hatnak rád?

Bár valaha, a pályám kezdetén zeneszerzőként a populáris műfajok területén, vagy legalábbis elsősorban ezeken a területeken terveztem működni – a filmzene és a musical műfaja vonzott (tisztában vagyok vele, hogy a filmzene egyáltalán nem szükségszerűen populáris műfaj) – egy ponton ez nagyot fordult bennem. Azóta a jelenleg sokak által élvezett és fogyasztott populáris zenéktől gyakorlatilag teljes mértékben elfordultam. Kénytelen vagyok használni a hazai gyakorlatban meghonosodott, de egyébként teljesen félrevezető „könnyűzene” kifejezést, nem mintha bármilyen szellemi produktum esetében ne volna jogosan feltehető a kérdés, hogy ha „megmérettetik, könnyűnek, vagy súlyosnak találtatik-e”, hanem azért, mert a „könnyű-komoly” ellentétpár a legkevésbé sincs összhangban azzal a két halmazzal, melyet a közgondolkodásban a könnyűzene-komolyzene kategóriái lefednek (leginkább abban az értelemben nem, hogy az úgynevezett komolyzenén belül is jócskán akadnak a lényeges szempontok alapján könnyűnek ítélt alkotások). Sokaknak feltűnt, hogy a populáris műfajok pár évtizede nem tudnak, vagy nem akarnak művészi értelemben megújulni, nem nyitnak meg újszerű útirányokat saját maguk számára, csupán ismételnék, újrahaznosítanak. Ennek nem mond ellent az úgynevezett könnyűzene területén megjelenő egyre több, sőt temérdek al-műfaj sem, melyek a korábbiakhoz képest változatosságot legfeljebb a végletekig történő egyszerűsödés formájában nyújtanak. Az úgynevezett komoly, vagy klasszikus zenei módszerek, hangkészletek, gesztusok beemelése – mely a közelmúltban igen divatosá vált – sem tudta a könnyűzene önmagát megújítani képes életerejét visszaadni. Ez a bizonyos életerő a kezdetekkor, leginkább a rockzene 40-es évek második felében történő térnyerésekor még igenis megvolt, és annak, hogy zenetörténeti léptékekben nézve meglepően hamar kiveszett, egyszerűen az az oka, hogy születésekor a rockzene ellen-művészet volt, lázadó művészet. A keresztény értékeket és erkölcsöt valló Európa két világháborút generált, és ez olyan ellentmondás, melyet nem csak a magas művészet nem hagyhatott szó nélkül – nem is hagyott –, hanem amelyre a teljes nyugati kultúrának reagálnia kellett. Szükségszerű volt, hogy a társadalom minden rétege felháborodjon a maga módján ez ellen a feloldhatatlan ellentmondás ellen.

A rockzene sajátos kommunikációs módot választott, és az ellentmondást, ha úgy tetszik, a negatív irányba, a szabad erkölcs követelése és eleinte az egyházzal való markáns szembe fordulás felé igyekezett feloldani. Ez a minden szempontból teljesen jogos lázadás – függetlenül attól, hogy a megoldási irányával azonosulunk-e vagy sem – egy darabig művészi értelemben is meglepően figyelemre méltó jelenségeket produkált, és ennek az izzó alkotói erőnek az idejekorán történő

elhalását én kevésbé a hamar szagot fogó üzleti érdekek közbelépésének tulajdonítom, sokkal inkább annak, hogy a rock-kultúra elérte amit akart, a szabad-erkölcs általános normává vált, miközben az egyház szellemi tekintélye minden korábban tapasztaltnál mélyebb válságba süllyedt. Tovább már nem volt miért lázadni, pedig a rockzenét a lázadás ereje éltette; amilyen hirtelen lángolt fel, ugyanolyan hirtelen hanyatlott üzleti céloknak kiszolgáltatott árucikké, később egyszerűen fogyasztási cikké.

Bár a rockzene hatásmechanizmusának megértése, az eleinte sajátos és újszerű ütőhangszer-használatának izomzatra és egyszersmind lélekre gyakorolt hatása foglalkoztat, sokkal jobban izgat az a kérdés, hogy miből nyerik alkotóerejük forrását azok a művészi irányok, melyek nem valami ellen, nem valamivel szemben definiálják magukat. Az ellen-művészet erejét veszíti abban a pillanatban, amint nincs többé mi ellen harcolnia; akár azért, mert az ellenség a kultúra spontán változása miatt egyszerűen eltűnt, akár azért, mert az adott művészet az ellenséget legyőzte – az az érzésem, hogy a rockzene esetében inkább ez utóbbi jelenséggel van dolgunk. Azt gondolom, hogy az ütőhangszer-használat új lehetőségeit a szellemi értelemben is magas minőségű zenei anyaggal, de a rockzenénél sokkal kevésbé lázadó módon a jazz tudta ötvözni. Éppen ezért érdeklődéssel fordulok a jazz felé – különösen annak modernebb (talán úgy szokás fogalmazni, hogy progresszívabb) irányzatai felé – amit semmilyen értelemben nem tartok „könnyű” zenének.

Életem egy időszakában gyümölcsöző vonzódásom alakult ki a magyar népi hagyomány felé, számos darabomban utánoztam, vagy felhasználtam a magyar népzene. Anyai ágon magam is paraszti családból származom, kötődésem a falusi kultúra felé emiatt sokszálú. 2014 környékén fordult figyelmem a gregorián felé, ami erejében felülírta a népzenei érdeklődésemet. Kérdés, hogy ez utóbbi érdeklődés milyen értelemben tekinthető, illetve tekinthető-e egyáltalán közösséghez való kötődésnek. Miközben az egyház maga egy hatalmas közösség, valójában egymástól markánsan különböző kisebb közösségből tevődik össze, ilyen módon a gregorián ének nyugodtan tekinthető közösség feletti zenének.

És nem csak egyszerűen közösség feletti. A kereszténység, bár mindig hangsúlyozta közösségi és közösségekből összeadódó voltát, soha nem nélkülözhetett és így nem is tagadta meg a világtól elvonuló emberek magányos szellemi életét és az ugyancsak elvonuló, de ezt kisebb közösségekben realizáló szerzetesrendek szemlélődő életmódját. A gregorián a magányos szentek szemlélődő-meditatív életére is „emlékszik”, és nem lehetetlen, hogy az én gregorián-szeretetem mögött is ott rejtőzik a szimpátia a magányos, szemlélődő életforma iránt. A „magányos” nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ember nincs más emberek között (öt gyermek édesapja vagyok), de azt igen, hogy soha nem feledkezik meg a maga egyszeri és megismételhetetlen voltáról és egyszerűségéből következő felelősségéről.

PRAE.HU: Milyen előnyt és milyen hátrányt látsz abban, hogy a magyar közösséghez tartozol, és felhasználsz-e ezt az identitást valamelyik művedben?

Magyar önzonosságom saját magam felé történő meghatározása és ezzel összefüggésben a megértése is számos változáson ment át eddigi életem során. Ami adott, az a született

alaphelyzetem, az ország, ahová születtem és az anyanyelv, amelyet megtanultam. Ez utóbbi nem csupán egy szókinccs és a hozzá tartozó nyelvtan megtanulása, hanem a szavak segítségével egy szavakkal nem visszaadható absztrakt, szimbolikus gondolkodás elsajátítása és megélése is. Ez utóbbi nagyon lényeges pont, és sokszor volt az az érzésem, hogy a magyar mély-szimbolikus gondolkodás rendkívül gazdag. A már említett népzenei érdeklődésem ezzel a tapasztalattal összefüggésben erősödött fel életem egy pontján. Rövid ideig tanultam népi hegedűn játszani, illetve mind a mai napig aktívan néptáncolok. Lakhelyemen tagja vagyok egy amatőr néptáncgyüttesnek, amellyel az évek során többször fel is léptünk. A magyar néphagyomány iránti tisztelet vállalását és alkotói ihletforrásként történő használatát gyakran kíséri a kívülállók részéről egyfajta ellenérzés, értetlenség, néha kritika. Az aggodalmat annyiban jogosnak tartom, hogy ismerjük azt a jelenséget, amikor a népi értékek képviselője sokkal inkább demonstráció, mintsem megélt, őszinte léttapasztalat. Aki maga is aktívan néptáncol, az ugyanakkor átélheti a magyar néptánc és a magyar népzene szövegszerű szétválaszthatatlanságának rendkívül megkapó élményét: a tánc lépés szótaggá, a figura szóvá, a pont mondattá lesz, és ez a sajátos „beszédmondás” oly szorosan lüktet együtt a zene frázishatáraitól, ahogyan tudtommal egyetlen más népzene esetében sem teszi. Ahogy az adatközlő képtelen a népdal szövegét a dallam nélkül elszavalni (nem is érti a feladatot), ugyanúgy szétválaszthatatlan példának okáért egy legényes a legényes-zenétől.

A görög mousiké szó hármas jelentése, zene-költészet-tánc, tökéletesen ráillik a magyar népzene-népdal-néptánc hármasságára. A táncfigurák rajzolatának szimbolikájába, vagy akár a körtánc asztrológiai vonatkozásaiba inkább bele se mennék, mert szétfeszíteném az internetes portál egyébként tág kereteit.

Nyilvánvaló, hogy a magyar népművészethez ilyen közel kerülni kizárólag azért volt módom, mert a magyar közösségbe születtem, ez tehát adottság, melyre nyíló értelmem egy pontján rácsodálkoztam. Később azonban szükség volt egy felnőtt döntésre is, valaminek a kimondására a nemzeti közösséghez tartozásom tekintetében is, ami halványan emlékeztet a keresztény nagykorúság vállalására a bérmálás, konfirmáció vagy más felnőtté avatási rítus alakjában. Én akkor, amikor e döntés meghozatala időszerűvé vált, a magyar közösséghez tartozást feladatként fogtam fel, tudva azt, hogy a feladat teljesítéséhez az említett mély-szimbolikus gondolkodás is segítségemre lehet. Amikor definiálnom kellett, mit jelent számomra magyarnak lenni, számos definíciós javaslat érkezett kívülről, erőteljesek és egyszerűek; ezektől igyekeztem függetleníteni magamat több-kevesebb sikerrel.

Bizonyára nem meglepő, hogy magyar önmeghatározásomnak egy lényeges mérföldköve volt a magyar néphagyománnyal történő mélyreható megismerkedés; ez később visszahallható volt számos darabomban, ahogyan erről az előző kérdés kapcsán írtam. De nem az utolsó mérföldköve volt. Egy lényegét tekintve egyetemes és nemzetek feletti tényezővel, a gregoriánnal való kapcsolatomban természetesen kényszerítet rá a definícióm újragondolására (nem az előző kiiktatásával természetesen). Annyiban logikus ez a folyamat – és erre nemrég jöttem rá –, hogy a gregoriánt is beszédnek fogom fel, akárcsak a néptáncot, egy olyan extrém módon megemelt intenzitású beszédmódnak, melyet egy már megváltozott tudati-lelki állapot generál. A szóban forgó

lelkiállapot azért változik meg, mert a „beszélő” a kommunikációját az ember-ember közegeből kiterjeszti az ember-Isten közegebe, ekkor a kommunikációjának a hangvétele annyira felizzik, hogy már-már énekszerűvé válik; a gregorián ilyen módon nem produktum, hanem következmény, és éppen ez az, ami rendkívüli módon vonzóvá teszi számomra. A gregorián érdekel úgy is, mint zene, de érdekel úgy is, mint spirituális tapasztalat; a zeneszerzőkre persze mindkét érdeklődés hatással lehet. A gregorián iránti kíváncsiságom felerősödése jó időre kiütött minden más zeneszerzői „kölcsonanyagot”, de nyilvánvaló, hogy az ember folyamatosan változik, és folyton folyvást új és kiszámíthatatlan benyomások érik.

A nemzeti közösséghez tartozás kérdésénél még egy pontot érintenem kell a teljesség kedvéért: az anyai ágról már írtam, hadd jegyezzem meg, hogy apai ágon osztrák városi polgári családból származom; ez is „hozott anyag”, ez is ajándék, azért kaptam, hogy kezdjek vele valamit. De nem tudok németül, és nem csak a nyelvet nem beszélem, hanem az osztrák lélek szimbolikus gondolkodása sem az enyém. Az a nyelv, amin a legjobban tudom a gondolataimat kifejezni, a magyar és nagyon érdekes kérdés, hogy mit jelenthet ez a zenére lefordítva, arra a nyelvre, amelyen a szavaknál sokkal gyakrabban nyilatkozom meg. Tanáraimmal anno sokat beszélgettünk arról, hogy egy magyar szerző teljességgel absztrakt zenéje, melyben népzenei ihletettségek, vagy anyagnak nyoma sincs mitől magyar. Hallatszik-e és ha igen, miért hallható és felismerhető egy más nemzetiségű ember számára, hogy az adott zene alkotója történetesen magyar? Ez egy rendkívül izgalmas kérdés, de nem tudok rá válaszolni, és persze részben azért sem, mert a magyar zenét magyar füllel hallgatom.

Hogy a magyar közösséghez tartozásom jelent-e hátrányt számomra? Erre a válaszom az, hogy maga a közösséghez tartozás egyszerre jelent előnyt és hátrányt mindenki számára. Mindenfajta közösséghez tartozás a nyilvánvaló előnyök mellett valamennyire beszűkíti az ember személyes korlátait. A közösség adott tagjának mérlegelnie kell, hogy a közösséghez tartozása mennyiben ad számára és mennyiben vesz el tőle, továbbá, hogy ő maga hasznára, vagy kárára van-e a közösségnek; a válaszadás ezekre a kérdésekre nagy felelősség. Más ugyanakkor a közösséghez tartozás és más a közösséghez való kötődés. A szellem szabadsága megvalósíthatatlan bármilyen jellegű kötődésben, az alkotóművész pedig nem sokra megy szellemi szabadság nélkül. A hit, az univerzalitás, a spiritualitás, az egyetemes összefüggések, a metafizika előbbre való kérdések, mint a nemzeti identitás, ami a legkevésbé sem jelenti azt, hogy ez utóbbi lényegtelen volna; ha élet-halál perspektívában gondolkodunk, akkor mindezt könnyen beláthatjuk. Minden okom megvan rá, hogy magyar zeneszerzőként határozzam meg önmagam; de magyar apaként is tehetném (biztos vannak, akik úgy vélik, hogy ilyen minőségemben többet tettem a közösségemért, mint zeneszerzőként). Mindezeket túl azonban egyszerűen egy ember vagyok, aki a lét teljességét keresi.

PRAE.HU: Kiknek komponálsz, van-e célközönséged, milyen társadalmi réteget, esetleg csoportot szólít meg a zenéd?

Az első válaszom a kérdésre az, hogy nem tudom. Ha létezne még a társadalmi osztályok, vagy inkább rendek korabeli rétegzettsége, akkor azt mondanám, hogy az a fajta zene, amit én írok, az úgynevezett intellektuális, vagy szellemi elitnek szól, amely közösséget a középkorban még

elsősorban a papság és az arisztokrácia jelentős része, másodsorban a művelt városi polgárság alkotta. Ma a rétegek teljesen összemosódnak, ilyen módon tehát nem tudunk tájékozódni. A második válaszom az lehetne, hogy mivel az én zeném erősen kötődik és vonzódik a szakrális tartalmakhoz, lehetne úgy tekinteni rá, mint ami valamilyen módon szakrális célzattal íródik; nem rituális, és pláne nem liturgikus célzattal – bár íródhatna azzal is (liturgikus használatra szánt – és alkalmas – zenék írásával próbálkoztam, de a kulturális környezet most nem tűnik befogadónak feléjük). Arra a zenére, ami szakrális, de nem rituális és pláne nem liturgikus, lehetne mondani, hogy Isten dicsőségére szolgál; jó lenne ezt teljes határozottsággal kimondani, ahogyan Bach is kimondhatta. Mindamellett ezen a ponton egy furcsa helyzet áll elő, ugyanis nincsen egyetlen hang, illetve hangösszefüggés, mely ne lenne meg eleve az abszolútumban, így tehát a „forrásból meríteni” és a „forrásnak alkotni” egybeesik. Megint oda jutottam, hogy nem tudok válaszolni. Az biztos, hogy jelenleg óriási spiritualitás-éhség tapasztalható, ami nyilvánvalóan egy általános spirituális kiéhezetségből adódik; de csüggedésre semmi ok, mert „boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot” (én is közéjük igyekszem tartozni). Sokszor esik szó arról, hogy a művészet jelentősége ma óriási, valójában sosem volt még ekkora, és ez éppen a spiritualitás-éhség miatt van így. A művészeteknek és köztük a zenének a szellemmel-tápláló lehetősége és egyben küldetése ma hatalmasra nőtt, és én igyekszem ennek tudatában lenni. Miközben nyilvánvaló, hogy aki táplálni akar, az először maga kell, hogy táplálva legyen. Így áll elő az a helyzet, hogy a zenémet olyanok hallgatják elsősorban, akik velem együtt akarják keresni a szellemet. A zene már rég nem koncert-műsorszám, melyet a jegyárért cserébe mintegy ellenszolgáltatásként köteles a szerző és az előadó a hallgatóság (közönség!) rendelkezésére bocsátani. Ennél sokkal több. A zenemű írása, előadása, meghallgatása, majd ezt követően megvitatása valójában közös keresés. Egyenrangú a szerző és a hallgató, hiszen mindketten ugyanazt az intellektuális erőfeszítést teszik, csak más eszközökkel. Mindeközben azt sem szabad elfelejtenünk, hogy aki hallgatja a zenét, az is alkot. És végül a harmadik válasz az önismerettel kapcsolatos. Már az ókorban kimondták, hogy az emberi lét sikerének kulcsa az önmegismerés. Az alkotás az előbb mondottakon túl önmegismerés, önszemlélés, önreflexió is. Ennek is igyekszem mindvégig tudatában maradni.

PRAE.HU: Mennyire vagy befogadó az európain kívül eső zenei rendszerekkel, szerinted hozhat-e minőségi változást a harmadik világ (tiers monde) egyéni és közösségi zenéinek európai importja?

Erre a kérdésre tudok a legszűkszavúbban válaszolni, mivel egyáltalán nem foglalkoztam a harmadik világ zenéjével és kultúrájával. Ha a gregoriántól nyitnék „távolabbi” zenei hagyományok felé, akkor a görögkatolikus liturgia, illetve a pravoszláv liturgikus zene felé tekintenék (valamennyire megtettem már). Nagyon sok a kincs itt a közvetlen közelemben, nem látom okát messzebbre vándorolnom.

Bármilyen érkezne is a harmadik világ kultúráiból, nem hinném, hogy új alapokra helyezné az európai zeneszerzést. Az európai kortárs zene rengeteg külső tényezőt befogadott már – és ha már a harmadik világ került szóba, Ligeti tanulmányozott afrikai zenéket is – bármilyen újabb „import” már csak árnyalná, de nem forgatná fel a zeneszerzéshez való hozzáállásunkat. A „felforgatás”, a

forradalom, az újradefiniálás a háború utáni években megtörtént, radikális változások pedig nem követik egymást ennyire rövid időközönként. A következő mondat egy pesszimista kijelentésnek fog tűnni, pedig szerintem nem az: nem hiszem, hogy a nyugati zenét és egyáltalán a nyugati kultúrát bármilyen kívülről érkező impulzus, vagy anyag új alapokra tudná helyezni. Ha új alapok támadnának, az már egy másik kultúra lenne. A nyugati kultúra végnapjait megjósoló hangok már több mint száz éve hallhatók, én tehát nem ebbe az irányba haladnék. Azzal viszont egyetértek, hogy egy kultúra öreg korát éljük, ez az állapot, vagy „életkor” pedig kihasználható arra, hogy visszatekintsünk, összegezzünk, összefüggésükben nézzük a felhalmozott tapasztalatainkat. Azokkal is egyetértek, akik azt vallják, hogy a zeneszerzés ma már nem stíluskérdés; ebből pedig az is következik – ha elfogadjuk – hogy most nem a zeneművészet radikális megújítása a feladatunk, én legalábbis határozottan ezt a szemléletet képviselem.

A természetről még nem írtam, mert a kérdések nem érintették, hiszen a természet nem közösség. De számomra a természet elsődleges inspirációs forrás, és valamennyire kapcsolódik a második kérdéshez az a tény, hogy egyébként természeti csatangolásaim során nemigen szoktam elhagyni az országhatárokat, sőt az általam gyalogosan elérhető közvetlen közeli „körömet” sem.

Készítette: Weber Kristóf – 2022-10-11